

زیرساخت‌های حقوقی و اخلاقی نظام نوآوری و خلاقیت

سید حاتم مهدوی نور^۱

محمد حسین قربانی^۲

داود ثمری^۳

چکیده

زمینه: مهم‌ترین رکن توسعه هر کشوری پژوهش است و از این رو کشورهای توسعه یافته مقدار قابل توجهی از درآمد ناخالص خود را صرف پژوهش می‌کنند و در نتیجه شغل بعضی از افراد پژوهشگری شده است. وجه متمایز پژوهش از سایر فعالیت‌ها مانند مطالعه و خلاقیت و نوآوری سیستماتیک در مقیاس دانش است که باعث رقابت پذیری شرکت‌های اقتصادی و حتی کشورها شده است. هر چه نوآوری و خلاقیت در کشوری بیشتر باشد، از لحاظ اقتصاد بر دیگر کشورها برتری دارد. نوآوری و خلاقیت زیرساخت‌های خاصی می‌طلبد که یکی از آن‌ها زیرساخت‌های حقوقی و اخلاقی است.

هدف: هدف پژوهش حاضر بررسی زیرساخت‌های حقوقی و اخلاقی بروز خلاقیت در جامعه است. روش: روش پژوهش شبه تجربی است. نخست با بررسی متون و مصاحبه با خبرگان عوامل اخلاقی و حقوقی مؤثر بر خلاقیت استخراج و سپس با استفاده از فن دیماتل روابط بین آن‌ها بررسی شد. جامعه آماری تمام متخصصان حوزه اخلاق، حقوق، خلاقیت و نوآوری است و نمونه آماری ۳۰ نفر است که به شیوه گلوله برفی انتخاب شده‌اند.

یافته‌ها: تحلیل نتایج نشان می‌دهد کمبودها، امکانات بیش از حد، دسترسی آسان به محاکم قضایی، شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل، قوانین مناسب و وجود شفافیت از مهم‌ترین عوامل اخلاقی و حقوقی برای خلاقیت و نوآوری است. محیط اجتماعی، تربیت، پابندی الگوها به اخلاق، شناخت فضایل و رذایل، اجرای بدون ملاحظه قانون، شناخت پاداش‌های انجام فضایل و شناخت مجازات‌های انجام رذایل معلول‌ها هستند.

۱. استادیار گروه معارف اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

mahdavinooor@iausr.ac.ir

۲. استادیار گروه شیمی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران mh_ghorbani@azad.ac.ir

۳. دانشیار گروه مدیریت کشاورزی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران dsamari@yahoo.com

نتیجه‌گیری: برای ایجاد فضای مناسب برای خلاقیت و نوآوری در کشور نخست باید آموزش‌های حقوقی و اخلاقی داده شود. الگوها علی‌الخصوص حاکمیت به رعایت حقوق مالکیت فکری پایبند باشد. همچنین دسترسی به محاکم قضایی برای رسیدگی به تخلفات سهل باشد.

کلیدواژه‌ها: اخلاق، حقوق، خلاقیت، نوآوری.

مقدمه

به مدد فناوری‌های اطلاعاتی نوظهور، دنیا به مثابه یک دهکده در آمده است و رقابت کشورها در عرصه اقتصاد بیش از پیش وابسته به دانش شده است که از آن به اقتصاد دانش‌بنیان تعبیر می‌شود و زیربنای اقتصاد دانش‌بنیان نیز خلاقیت و نوآوری است و خلاقیت و نوآوری نیز مستلزم پژوهش‌های بنیادی و کاربردی است. به دو جهت پژوهش به حقوق و اخلاق ارتباط پیدا می‌کند:

الف) حد پژوهش از نظر اخلاقی و حقوقی چیست؟ آیا می‌توان دست به هر نوآوری و خلاقیتی زد؟ برای مثال آیا می‌توان محصولی را خلق کرد که انسان را نابود کند؟

ب) مالکیت آنچه انسان خلق می‌کند متعلق به کیست و فرد خلاق چه حقوقی نسبت به آن دارد؟ پاسخ به این پرسش مباحث مالکیت مادی و معنوی را ایجاد کرده است.

بارابوسا^۱ و برایتو^۲ (۲۰۱۷) معتقد هستند که حقوق مالکیت معنوی یا کپی‌رایت نوعی حفاظت قانونی از آثار ادبی، علمی و هنری است. این آثار به هر صورت که عرضه شده باشند، در حالی که دارای ماهیتی قابل درک باشند- یعنی دیده، شنیده یا لمس شوند، شامل این حمایت خواهند بود. قانون حقوق مالکیت معنوی به خالق اثر اجازه می‌دهد تا از حقوق انحصاری تکثیر، اقتباس در شیوه بیان نو (مانند به فیلم تبدیل کردن یک رمان)، پخش و نمایش عمومی اثر استفاده کند. انحصاری به این معنا است که تنها خالق اثر، نه کسی که به نحوی به

1 . Barbosa
2 . Brito

اثر دسترسی دارد، می‌تواند از این حقوق استفاده کند. رعایت اصول اخلاقی در پژوهش برای اطمینان از رعایت حقوق شرکت کنندگان و کیفیت داده‌ها ضروری است.

اخلاق استانداردهایی برای هدایت رفتار انسان است. روشن است این استانداردها عمل واقعی انسان را توصیف نمی‌کند؛ بلکه تنها چارچوبی برای رفتار انسان است که یک فرد ممکن است در عمل به آن توجه نکند و آن را نقض کند. برای مثال یکی از استانداردهای اخلاقی در ادیان دروغ نگفتن است که باید پیروان یک دین رعایت کنند؛ اما بسیاری از مردم به آن توجهی نمی‌کنند.

در زبان انگلیسی دو کلمه مورالیته^۱ و اتیکس^۲ برای اخلاق به کار می‌رود که با هم فرق دارند. اولی استانداردهای پذیرفته شده اجتماعی است که چارچوب اخلاقی برای مردم یک جامعه بدون توجه به حرفه و موقعیت آن‌ها را مشخص می‌کند. دومی استانداردهای عام اخلاقی نیست؛ بلکه استاندارد اخلاقی حرفه‌ها، شغل‌ها، نهادها و گروه‌های خاص اجتماعی است. اخلاق در این حالت به کلمات دیگر اضافه می‌شود. مانند اخلاق تجارت، اخلاق پزشکی، اخلاق ورزشی، اخلاق نظامی، اخلاق مسلمانان و ... (رنسیک^۳، ۱۹۹۸).

حقوق مجموعه قواعد و مقرراتی است که نظم اجتماعی را تأمین می‌کند (نوربهار، ۱۳۹۱). به عبارت دیگر مجموع قواعد الزامی حاکم بر روابط افراد یک جامعه است. حقوق و اخلاق رابطه تنگاتنگی با هم دارند و تفکیک آن‌ها از هم مشکل است (معماری، ۱۳۹۶) و بسیاری از قواعد اخلاقی است که به صورت قواعد حقوقی درآمده است. هدف حقوق ایجاد نظم در جامعه و جلوگیری از هرج و مرج است (قیوم‌زاده و جهانگیری مقدم، ۱۳۹۳) و جلوگیری از تجاوز به حقوق دیگران و احقاق حق در صورت تعدی است. هدف اخلاق ایجاد قوه‌ای درونی برای رعایت حقوق دیگران است (مهدوی نور، ۱۳۹۳). با این حال اخلاق و قانون یا حقوق با هم فرق دارند و رابطه آن‌ها عموم و خصوص من وجه است؛ زیرا:

1. morality
2. ethics
3. Rensik

✓ ممکن است بعضی اعمال غیر قانونی باشد، اما غیر اخلاقی نباشد. برای مثال تجاوز از سرعت مجاز یک عمل غیر قانونی است؛ اما برای رساندن یک مریض بد حال به بیمارستان اجبار اخلاقی وجود دارد؛

✓ ممکن است عملی غیر اخلاقی باشد اما غیر قانونی نباشد؛ برای مثال دروغ‌گویی غیر اخلاقی است؛ لیکن جز در موارد خاص مانند دروغ گفتن برای فرار از مالیات دروغ گفتن غیر قانونی نیست؛

✓ عملی ممکن است قانونی باشد اما غیر اخلاقی نباشد. برای مثال برده‌داری زمانی قانونی بود؛ اما بسیاری آن را غیر اخلاقی می‌دانستند (رنسیک، ۱۹۹۸).

✓ قوانین حقوقی توسط قوانین اخلاقی محدود می‌شود؛ لیکن قوانین اخلاقی بسیار به ندرت توسط قوانین حقوقی محدود می‌شود (نیکخواه و علی عسگری، ۱۳۹۴).

بحث اخلاق پژوهش در پاسخ به پرسش نخست مطرح شد و بعد از آن پرسش دوم مطرح شد. در واقع به چند دلیل زیر در طی سال‌های گذشته اخلاق پژوهش اهمیت یافت:

۱. مطبوعات به انتشار داستان‌های اخلاقی مربوط به علم پرداختند. داستان‌هایی در خصوص آزمایش‌های مخفی دولت ایالات متحده آمریکا روی انسان در طول جنگ سرد، مهندسی ژنتیک، پروژه ژنوم^۱ انسانی، مطالعات در خصوص اساس ژنتیکی هوش، شبیه‌سازی جنین انسان و حیوان و همچنین گرمایش عمومی نمونه‌ای از موضوعات منتشر شده در مطبوعات بود.

۲. دانشمندان و مقامات دولتی رویدادهایی از سوء رفتارهای اخلاقی و پرسش‌برانگیز در بعضی از جنبه‌های پژوهشی تشخیص دادند و پی بردند که فقدان اخلاق در پژوهش تهدید

بزرگی برای جامعه بشری است. این موارد شامل سرقت ادبی^۱، تقلب^۲، نقض قانون^۳، سوء-مدیریت منابع مالی^۴، بهره‌برداری از زیردستان^۵، نقض مقررات دی‌ان‌ای نو ترکیب^۶، تبعیض^۷، تضاد منافع^۸ و مشکلات مربوط به آزمایشگاه جنایی اف‌بی‌آی^۹ بود.

۳. پیشرفت در علم وابستگی متقابل بین صنعت و تجارت را افزایش داد؛ در نتیجه تضاد اخلاقی بین ارزش‌های علمی و تجاری پیش آمد. این تضادها نگرانی‌هایی درباره بودجه علمی، بررسی دقیق موضوعات، آزادی علمی، مالکیت دانش و به اشتراک‌گذاری منابع پیش آورد (رنسیک، ۱۹۹۸).

این نگرانی‌ها باعث شد تا به مؤسسه‌های اجتماعی و علمی مانند بنیاد ملی علوم^{۱۰}، مؤسسه ملی بهداشت^{۱۱}، جامعه آمریکایی پیشرفت علوم^{۱۲}، آکادمی ملی علوم^{۱۳} و ... مأموریت داده شود تا در خصوص موضوعات اخلاقی و ناشایستگی در علوم مطالعه و سیاست‌های توصیه‌ای ارائه کنند. علاوه بر آن دانشگاهیان، تاجران و جوامع علمی از همایش‌ها و کارهای علمی در این خصوص حمایت کردند و کتاب‌های زیادی در زمینه اخلاق علمی منتشر شد (رنسیک، ۱۹۹۸).

متأسفانه جامعه ایران نسبت به رعایت حقوق مالکیت مادی و معنوی آثار پژوهشی هیچ حساسیتی ندارد. نتایج گزارش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت که با بررسی وضعیت ۱۲۹ کشور جهان تهیه شده است، نشان می‌دهد، رتبه ایران در تأمین حقوق مالکیت فکری از جایگاه ۱۰۷ در سال ۲۰۱۲ به ۱۰۸ در سال ۲۰۱۵ تنزل یافته است (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۴). حتی در

- 1 . allegations of plagiarism
- 2 . fraud
- 3 . violations of law
- 4 . mismanagement of law
- 5 . exploitation of subordinates
- 6 . violations of recombinant DNA regulations
- 7 . discriminations
- 8 . conflicts of interests
- 9 . FBI
- 10 . National Science Foundation (NSF)
- 11 . National Institutes of Health (NIH)
- 12 . American association for the Advancement of Science (AAAS)
- 13 . National Academy of Sciences (NAS)

میان افراد تحصیل کرده نیز رعایت حقوق مالکیت فکری جایی ندارد. البته از گذشته ایرانیان چنین اخلاقی داشته‌اند. علی بن عثمان هجویری نویسنده کتاب کشف‌المحجوب از سرقت دو کتابش که دیگری به امانت برده، به نام خود منتشر کرده است، گله می‌کند (هجویری، ۱۳۸۷). وضع رعایت اخلاق پژوهش نیز اسفبار است. بعضی از استادان کتاب‌های دیگران را ترجمه و به نام تألیف ارائه می‌کنند. استاد مصطفی ملکیان از استاد دانشگاه تهران می‌گوید که دو کتاب به نام تألیف منتشر می‌کند؛ ولی تقریباً ۲۰ سال می‌گذرد و هیچ کسی نمی‌فهمد که این دو کتاب هر دو، ترجمه واو به واو دو کتاب به زبان عربی است (ملکیان، بی‌تا). استاد دیگر دانشگاه تهران چندی قبل تقلب علمیش در پایان‌نامه کارشناسی ارشد و رساله دکتری و همچنین ترجمه یک کتاب و ارائه به عنوان تألیف نقل محافل بود. تقلب عده‌ای از اعضای هیأت علمی باعث شد ۵۸ مقاله از فهرست انتشارات هفت نشریه بین‌المللی خارج شود که این مقالات را ۱۹۹ فرد ایرانی نوشته بودند (دیده بان علم ایران، ۱۳۹۵).

در پژوهشی که در زمینه رعایت اخلاق در پژوهش‌های زراعی ایران روی ۱۲۶۹ مقاله منتشر شده از سال ۱۳۶۰-۱۳۸۳ انجام شده است، مشخص شده است که ۲۶ درصد تخلف اقتباس ایده بدون ذکر نام داشته‌اند. ۴ درصد تخلف عددسازی یا گمراه‌سازی و ۱۲ درصد تخلف دستبرد علمی، تحریف و ذکر نادرست نتایج داشته‌اند. نکته حائز اهمیت در این پژوهش آن است که رشد تخلف در دهه ۸۰ در مقایسه با دهه‌های ۶۰ و ۷۰ به طور معناداری افزایش یافته است و عدم آگاهی محققان از قوانین عامل اصلی بداخلاقی‌ها محسوب می‌شود (کوچکی و همکاران، ۱۳۹۲).

در نوشتن پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها اخلاق پژوهش رعایت نمی‌شود. حتی بعضی از اعضای هیأت علمی در نوشتن کتاب و مقاله اخلاق پژوهش را رعایت نمی‌کنند. این همه اطلاعیه‌های نوشتن پایان‌نامه و رساله و ... نشان از وجود تخلف در این حوزه دارد.

با توجه به آنچه ذکر شد وقتی تخلف حقوقی و اخلاقی در حوزه پژوهش انجام می‌شود، تبعاتی دارد که مهم‌ترین آن تضييع حقوق پژوهشگران است که باعث می‌شود، عده‌ای بدون

هزینه از دست‌رنج دیگران استفاده کنند و این امر باعث عدم پژوهش و در نتیجه پایین آمدن خلاقیت و نوآوری در کشور می‌شود. حال پرسش این است که چرا حقوق مالکیت معنوی و اخلاق پژوهش در کشور رعایت نمی‌شود؟

با توجه به آن اهمیتی که خلاقیت و نوآوری در پیشرفت کشور دارد لازم است برای رعایت حقوق مالکیت مادی و معنوی آثار حاصل از فعالیت‌های پژوهشی تدبیری اندیشیده شود. هدف این پژوهش بررسی عوامل مؤثر بر رعایت حقوق مالکیت معنوی و فکری و اخلاق پژوهش و ارائه راه کارهایی برای رعایت حقوق مالکیت معنوی و فکری و اخلاق پژوهش است.

روش پژوهش

از نظر هدف این تحقیق از نوع کاربردی است؛ چرا که قانون‌گذاران و برنامه‌ریزان می‌توانند از نتایج آن استفاده کنند. در روش پژوهش شبه تجربی است و از یک رویکرد دو مرحله‌ای تبعیت می‌نماید.

مرحله اول شناسایی و غربالگری: در این مرحله اول با مرور جامع ادبیات موضوع شامل مقالات، کتاب‌ها و سایر منابع نسبت به شناسایی برخی از عوامل مؤثر بر رعایت حقوق مالکیت فکری و اخلاق پژوهش اقدام شد. سپس با انجام مصاحبه‌های ساختاریافته با خبرگان حوزه حقوق مالکیت فکری و اخلاق پژوهش نظر آن‌ها در خصوص عوامل شناسایی شده اخذ شد. همچنین خبرگان برخی دیگر از عوامل مؤثر در این حوزه را به فهرست تهیه شده محققان اضافه نمودند. در گام بعدی خبرگان به صورت کمی با استفاده از منطق طیف لیکرت پنج‌تایی در خصوص درجه اهمیت عوامل از ۵ یعنی اهمیت زیاد تا ۱ یعنی اهمیت کم اظهار نظر نمودند. سپس با استفاده از آزمون مقایسه میانگین‌ها یک دامنه (آزمون تی) عواملی که میانگین درجه اهمیت آن‌ها به صورت معنی دار از ۲/۵ (متوسط) بیشتر بود به عنوان عوامل نهایی انتخاب

شدند. با هدف کاهش حجم مقاله از گزارش مقادیر کمی این مرحله پرهیز شد. عوامل نهایی در جدول شماره ۱ آمده است.

مرحله دوم بررسی روابط درونی بین عوامل (روش دیماتل): روش دیماتل یک روش کمی است که در سالهای ۱۹۷۲ تا ۱۹۷۶ توسط مؤسسه تاریخ جنگ ژنو^۱ ابداع شد. ویژگی برجسته روش دیماتل ایجاد روابط علت و معلولی بین گروهی از فاکتورها است. به عبارت دیگر روش دیماتل می‌تواند با برقراری روابط درونی بین متغیرها یک مدل مفهومی از این روابط ایجاد کند (تنگ^۲، چیانگ^۳ و لی^۴، ۲۰۱۷). طبق نظر هو^۵، لی^۶ و یین^۷ (۲۰۱۰) در روش دیماتل ساختار مفهومی بین متغیرها بر اساس نظر خبرگان تعیین می‌شود. طبق نظر ساده^۸ (۲۰۱۷) خبرگان آن دسته از کارشناسان، نخبگان و صاحب نظران هستند که هم در خصوص موضوع تحقیق دارای دانش نظری ارزشمند و تجربه عملی کافی و برجسته هستند. در این تحقیق از نظر ۳۰ نفر از خبرگان حوزه حقوق مالکیت فکری و اخلاق پژوهش که دارای دانش و تجربه هستند، استفاده شد.

داده‌ها طی مراحل زیر بررسی و تحلیل شد:

ایجاد ماتریس روابط مستقیم: در این مرحله از خبرگان خواسته می‌شود تا با یک مقایسه زوجی میزان تأثیر عوامل بر یکدیگر را به صورت دو به دو بیان کنند. در این ارزش‌گذاری عدد صفر یعنی بدون تأثیر، ۱ یعنی تأثیر کم، ۲ یعنی تأثیر متوسط و ۳ یعنی تأثیر زیاد. سپس میانگین نظر خبرگان در هر مورد محاسبه شده و در ماتریس مربوطه قرار داده می‌شود. نتایج این مرحله در جدول شماره ۱ آمده است. در این جدول اعداد نشان دهنده درجه تأثیر فاکتور سطر بر فاکتور ستون است.

- 1 . Battelle Memorial Institute of Geneva
- 2 . Tzeng
- 3 . Chiang
- 4 . Li
- 5 . Hu
- 6 . Lee
- 7 . Yen
- 8 . Sadeh

نرمال کردن ماتریس روابط مستقیم در این مرحله ماتریس روابط مستقیم نرمال می شود. نتایج این مرحله در جدول شماره ۲ آمده است.

به دست آوردن ماتریس روابط کلی: در این مرحله با استفاده از ماتریس نرمال شده ماتریس روابط کلی محاسبه می شود.

به دست آوردن دیاگرام علت و معلولی: در این مرحله مقایر R و J را محاسبه می شود. در روش دیماتل R یا همان حاصل جمع سطره برای هر عامل نشان دهنده میزان اثرگذاری آن عامل و J یا همان حاصل جمع ستون‌ها نشان دهنده درجه اثرپذیری عامل است. مقدار $R+J$ را شاخص اهمیت عامل می‌نامند. از طرفی $R-J$ نشان می دهد که عامل جزء عوامل علی است یا معلول بدین صورت که چنان چه مقدار عددی $R-J$ مثبت باشد، یعنی درجه اثرگذاری عامل از اثرپذیری آن بیشتر باشد آن عامل علی محسوب می شود و بالعکس چنانچه $R-J$ منفی باشد عامل معلول محسوب می شود. نتایج این محاسبات در جدول شماره ۴ و ۵ آمده است.

قضاوت: طبق نظر (تنگ، چیانگ و لی، ۲۰۱۷) باید آستانه پذیرش بر اساس نظر خبرگان تعیین شود. فاکتورهایی که میزان تأثیر گذاری آن‌ها در جدول روابط کلی از این آستانه بیشتر بود؛ در مدل مفهومی نهایی در نظر گرفته می شوند.

یافته‌های پژوهش

پرسش‌نامه تدوین شده برای بررسی رابطه بین عوامل بین ۳۰ نفر از خبرگان توزیع شد و نتایج آن در چند مرحله به شرح زیر تحلیل شد.

گام اول: میانگین نظر خبرگان:

جدول ۱. میانگین نظر خبرگان

ماتریس	قوانین مناسب	اجرای بدون ملاحظه قانون	دسترسی آسان به محاکم قضایی	وجود نظام های نظارتی مناسب	وجود شفافیت	تربیت	محیط اجتماعی	کمبودها	امکانات بیش از حد	شناخت فضایل و ردایل	شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل	شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام ندادن فضایل	شناخت مجازات های انجام ردایل	شناخت پاداش های انجام فضایل	پایبندی الگو ها به اخلاق
ماتریس	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
قوانین مناسب	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
اجرای بدون ملاحظه قانون	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
دسترسی آسان به محاکم قضایی	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
وجود نظام های نظارتی مناسب	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
وجود شفافیت	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
تربیت	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
محیط اجتماعی	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
کمبودها	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
امکانات بیش از حد	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
شناخت فضایل و ردایل	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام ندادن فضایل	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
شناخت مجازات های انجام ردایل	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
شناخت پاداش های انجام فضایل	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱
پایبندی الگو ها به اخلاق	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱	۱۵۷/۱

* آلفا برابر با ۰/۰۲ است.

گام دوم: نرمال‌سازی یا شدت نسبی روابط مستقیم است که نتایج در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲. ماتریس روابط نرمال

ماتریس نرمال (MI)	قوانین مناسب	اجرای بدون ملاحظه قانون	دسترسی آسان به محاکم قضایی	وجود نظام‌های نظارتی مناسب	وجود شفافیت	تربیت	محیط اجتماعی	کمبودها	امکانات بیش از حد	شناخت فضایل و رذایل	شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل	شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام رذایل	شناخت مجازات‌های انجام رذایل	شناخت پاداش‌های انجام فضایل	پایبندی الگوها به اخلاق
قوانین مناسب	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
اجرای بدون ملاحظه قانون	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دسترسی آسان به محاکم قضایی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
وجود نظام‌های نظارتی مناسب	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
وجود شفافیت	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
تربیت	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
محیط اجتماعی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
کمبودها	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
امکانات بیش از حد	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
شناخت فضایل و رذایل	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام رذایل	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
شناخت مجازات‌های انجام رذایل	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
شناخت پاداش‌های انجام فضایل	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
پایبندی الگوها به اخلاق	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰

در این گام آلفا را در ماتریس روابط مستقیم ضرب می‌شود.

گام سوم: محاسبه ماتریس شدت ممکن (معکوس): در این مرحله محاسبه ماتریس شدت ممکن از روابط مستقیم و غیر مستقیم است که به صورت معکوس $I-M$ به دست می‌آید.

جدول ۳. ماتریس معکوس

ماتریس معکوس	قوانین مناسب	اجرای بدون ملاحظه قانون	دسترسی آسان به محاکم قضایی	وجود نظام‌های نظارتی مناسب	وجود شفافیت	تربیت	محیط اجتماعی	کمیودها	امکانات بیش از حد	شناخت فضایل و ردایل	شناخت اثرات فردی و اجتماعی	شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام ندادن فضایل	شناخت مجازات‌های انجام ردایل	شناخت پاداش‌های انجام فضایل	پایبندی الگوها به اخلاق
پایبندی الگوها به اخلاق	۰.۵۶	۰.۴۶	۰.۴۶	۰.۵۲	۰.۵۵	۰.۵۶	۰.۵۸	۰.۵۲	۰.۴۵	۰.۵۳	۰.۵۶	۰.۵۱	۰.۴۶	۰.۴۷	۱.۴۵
شناخت پاداش‌های انجام فضایل	۰.۵	۰.۳۷	۰.۳۸	۰.۴۳	۰.۴۶	۰.۴۸	۰.۴۸	۰.۴۳	۰.۳۸	۰.۴۲	۰.۴۶	۰.۴۲	۰.۳۸	۱.۳۳	۰.۴۳
شناخت مجازات‌های انجام ردایل	۰.۵۱	۰.۳۹	۰.۴	۰.۴۴	۰.۴۸	۰.۴۸	۰.۵	۰.۴۵	۰.۳۹	۰.۴۴	۰.۴۸	۰.۴۳	۱.۳۴	۰.۳۹	۰.۴۵
شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام ندادن فضایل	۰.۴۹	۰.۳۷	۰.۳۹	۰.۴۳	۰.۴۷	۰.۴۸	۰.۴۹	۰.۴۴	۰.۳۸	۰.۴۴	۰.۴۷	۱.۳۶	۰.۳۸	۰.۳۹	۰.۴۵
شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل	۰.۴۹	۰.۳۸	۰.۳۹	۰.۴۴	۰.۴۷	۰.۴۸	۰.۴۹	۰.۴۴	۰.۳۸	۰.۴۴	۱.۴۱	۰.۴۲	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۴۵
شناخت فضایل و ردایل	۰.۵۱	۰.۳۹	۰.۴	۰.۴۶	۰.۴۹	۰.۵	۰.۵۱	۰.۴۶	۰.۴	۱.۳۹	۰.۵	۰.۴۴	۰.۴	۰.۴	۰.۴۷
امکانات بیش از حد	۰.۳۶	۰.۲۹	۰.۲۹	۰.۳۲	۰.۳۴	۰.۳۳	۰.۳۶	۰.۳	۱.۳۴	۰.۳	۰.۳۲	۰.۲۹	۰.۲۷	۰.۲۶	۰.۳۱
کمیودها	۰.۳۵	۰.۲۹	۰.۲۸	۰.۳۳	۰.۳۴	۰.۳۳	۰.۳۵	۰.۳۷	۱.۳۷	۰.۳	۰.۳۲	۰.۲۹	۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۳
محیط اجتماعی	۰.۴۵	۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۵۸	۰.۶۱	۰.۶۲	۱.۵۶	۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۵۸	۰.۶۲	۰.۵۶	۰.۵۱	۰.۵۱	۰.۵۹
تربیت	۰.۴۲	۰.۴۹	۰.۵	۰.۵۷	۰.۵۸	۱.۵۱	۰.۵۲	۰.۵۷	۰.۵	۰.۵۶	۰.۶	۰.۵۴	۰.۴۹	۰.۴۹	۰.۵۷
وجود شفافیت	۰.۵۵	۰.۴۴	۰.۴۵	۰.۵	۱.۴۵	۱.۵۱	۰.۵۴	۰.۵	۰.۴۴	۰.۴۶	۰.۵۱	۰.۴۶	۰.۴۱	۰.۴۱	۰.۴۸
وجود نظام‌های نظارتی مناسب	۰.۵۳	۰.۴۳	۱.۲۸	۰.۴۸	۱.۴۱	۰.۴۷	۰.۵۲	۰.۴۹	۰.۴۲	۰.۴۴	۰.۴۹	۰.۴۴	۰.۴	۰.۴	۰.۴۶
دسترسی آسان به محاکم قضایی	۰.۴۱	۰.۳۴	۱.۲۸	۰.۳۸	۰.۳۹	۰.۳۵	۰.۴	۰.۳۶	۰.۳۲	۰.۳۳	۰.۳۷	۰.۳۳	۰.۳	۰.۳	۰.۳۴
اجرای بدون ملاحظه قانون	۰.۵۸	۱.۳۹	۰.۴۷	۰.۵۳	۰.۵۶	۰.۵۳	۰.۵۶	۰.۵۲	۰.۴۶	۰.۴۹	۰.۵۳	۰.۴۸	۰.۴۴	۰.۴۴	۰.۵
قوانین مناسب	۱.۴۷	۰.۴۳	۰.۴۵	۰.۵	۰.۵۲	۰.۵	۰.۵۴	۰.۴۷	۰.۴۱	۰.۴۸	۰.۵۱	۰.۴۶	۰.۴۳	۰.۴۳	۰.۴۸

گام پنجم: ماتریس شدت روابط غیر مستقیم: در این مرحله محاسبه ماتریس شدت نسبی از غیر مستقیم است که به صورت معکوس $M^{-1} * (I-M)$ به دست می‌آید.

جدول ۵. ماتریس شدت روابط غیر مستقیم

ماتریس شدت غیر مستقیم	قوانین مناسب	۰/۵۱	۰/۱۴	۰/۴۱	۰/۲۶	۰/۴۸	۰/۲۷	۰/۱۵	۰/۴۶	۰/۱۴	۰/۴۴	۰/۴۸	۰/۴۳	۰/۳۹	۰/۴۵
اجرای بدون ملاحظه قانون	اجرای بدون ملاحظه قانون	۰/۴۹	۰/۳۹	۰/۴	۰/۴۵	۰/۴۷	۰/۴۶	۰/۴۹	۰/۴۵	۰/۴۵	۰/۳۷	۰/۴۸	۰/۴۲	۰/۳۵	۰/۳۷
دسترسی آسان به محاکم قضایی	دسترسی آسان به محاکم قضایی	۰/۳۴	۰/۲۷	۰/۲۸	۰/۳۱	۰/۳۲	۰/۳۲	۰/۳۴	۰/۳۱	۰/۳۷	۰/۳۵	۰/۳۸	۰/۳۷	۰/۳۵	۰/۳۷
وجود نظام‌های نظارتی مناسب	وجود نظام‌های نظارتی مناسب	۰/۴۵	۰/۳۵	۰/۳۶	۰/۴۱	۰/۴۳	۰/۴۲	۰/۴۴	۰/۴۲	۰/۴	۰/۳۹	۰/۴۱	۰/۳۷	۰/۳۴	۰/۳۹
وجود شفافیت	وجود شفافیت	۰/۴۷	۰/۳۷	۰/۳۸	۰/۴۲	۰/۴۵	۰/۴۴	۰/۴۶	۰/۴۲	۰/۴۶	۰/۴۱	۰/۴۲	۰/۴۲	۰/۳۶	۰/۳۶
تربیت	تربیت	۰/۵۴	۰/۴۳	۰/۴۴	۰/۴۹	۰/۵۲	۰/۵۱	۰/۵۳	۰/۴۹	۰/۴۷	۰/۴۷	۰/۵۱	۰/۴۶	۰/۴۲	۰/۴۸
محیط اجتماعی	محیط اجتماعی	۰/۵۶	۰/۴۴	۰/۴۵	۰/۵۱	۰/۵۴	۰/۵۳	۰/۵۶	۰/۴۹	۰/۴۹	۰/۴۹	۰/۵۳	۰/۴۷	۰/۴۳	۰/۴۴
کمبودها	کمبودها	۰/۳	۰/۲۴	۰/۲۵	۰/۲۷	۰/۲۹	۰/۲۸	۰/۳	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۸	۰/۲۶	۰/۲۳	۰/۲۷
امکانات بیش از حد	امکانات بیش از حد	۰/۳	۰/۲۴	۰/۲۵	۰/۲۷	۰/۲۹	۰/۲۸	۰/۳	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۸	۰/۲۶	۰/۲۳	۰/۲۷
شناخت فضایل و ردایل	شناخت فضایل و ردایل	۰/۳	۰/۲۴	۰/۲۵	۰/۲۷	۰/۲۹	۰/۲۸	۰/۳	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۸	۰/۲۶	۰/۲۳	۰/۲۷
شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل	شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل	۰/۳	۰/۲۴	۰/۲۵	۰/۲۷	۰/۲۹	۰/۲۸	۰/۳	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۸	۰/۲۶	۰/۲۳	۰/۲۷
شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام ندادن فضایل	شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام ندادن فضایل	۰/۳	۰/۲۴	۰/۲۵	۰/۲۷	۰/۲۹	۰/۲۸	۰/۳	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۸	۰/۲۶	۰/۲۳	۰/۲۷
شناخت مجازات‌های انجام ردایل	شناخت مجازات‌های انجام ردایل	۰/۳	۰/۲۴	۰/۲۵	۰/۲۷	۰/۲۹	۰/۲۸	۰/۳	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۸	۰/۲۶	۰/۲۳	۰/۲۷
شناخت پاداش‌های انجام فضایل	شناخت پاداش‌های انجام فضایل	۰/۳	۰/۲۴	۰/۲۵	۰/۲۷	۰/۲۹	۰/۲۸	۰/۳	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۸	۰/۲۶	۰/۲۳	۰/۲۷
پایبندی الگوها به اخلاق	پایبندی الگوها به اخلاق	۰/۳۸	۰/۳۶	۰/۳۸	۰/۴۲	۰/۴۴	۰/۴۳	۰/۴۶	۰/۴۲	۰/۴۲	۰/۳۷	۰/۳۸	۰/۳۷	۰/۳۵	۰/۳۷

جدول ۶. ماتریس نتیجه

R-J	R+J	J	R	نتیجه
۰/۵۱	۱۴/۶۵	۷/۰۷	۷/۵۸	قوانین مناسب
-۱/۰۵	۱۶/۰۲	۸/۵۴	۷/۴۹	محیط اجتماعی
۰/۱۱	۱۴/۳	۷/۱	۷/۲۱	وجود شفافیت
۰/۶۹	۱۳/۵۹	۶/۴۵	۷/۱۴	شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل
-۱/۱	۱۵/۳۱	۸/۲۱	۷/۱۱	تربیت
۰/۰۳	۱۳/۷۱	۶/۸۴	۶/۸۷	وجود نظام‌های نظارتی مناسب
۲/۲۸	۱۱/۳۷	۴/۵۵	۶/۸۲	کمبودها
-۰/۹۲	۱۴/۳۷	۷/۶۵	۶/۷۳	پایبندی الگوها به اخلاق
-۰/۱۲	۱۳/۳۱	۶/۷۲	۶/۶	شناخت فضایل و رذایل
-۰/۰۳	۱۲/۸۳	۶/۴۳	۶/۴	شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام ندادن فضایل
۰/۹۴	۱۱/۲۷	۵/۱۶	۶/۱	دسترسی آسان به محاکم قضایی
۱/۳۹	۱۰/۵۳	۴/۵۷	۵/۹۶	امکانات بیش از حد
-۱/۵۶	۱۳/۴۷	۷/۵۱	۵/۹۶	اجرای بدون ملاحظه قانون
-۰/۴۶	۱۲/۲۱	۶/۳۴	۵/۸۷	شناخت پاداش‌های انجام فضایل
-۰/۷	۱۲/۴۱	۶/۵۶	۵/۸۵	شناخت مجازات‌های انجام رذایل

همان‌طور که جدول نشان می‌دهد، کمبودها، امکانات بیش از حد، دسترسی آسان به محاکم قضایی، شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل، قوانین مناسب و وجود شفافیت از مهم‌ترین‌ها هستند. جدول نشان می‌دهد، رابطه بین عوامل تأثیر و تأثر است. هر یک از عوامل بر عوامل دیگر تأثیر می‌گذارند و از عوامل دیگر تأثیر می‌پذیرند. علت‌های اخلاقی شدن جامعه هستند. محیط اجتماعی، تربیت، پایبندی الگوها به اخلاق، شناخت فضایل و رذایل، اجرای بدون ملاحظه قانون، شناخت پاداش‌های انجام فضایل و شناخت مجازات‌های انجام رذایل معلول‌ها هستند.

بحث و نتیجه گیری

عوامل مختلفی بر رعایت حقوق مالکیت معنوی و فکری و اخلاقی شدن انسان که اخلاق پژوهش هم وجهی از وجوه اخلاقی شدن انسان است؛ تأثیر می‌گذارد که در ادامه به طور مختصر توضیح داده می‌شود.

زیرساخت‌ها: زیرساخت‌ها می‌توانند انسان‌ها را به اخلاقی بودن یا غیر اخلاقی بودن سوق دهند. منظور از زیرساخت‌ها نیز قوانین، فرایندها، چارچوب‌های اداری و اجتماعی و سیاسی است که بر افراد جامعه تأثیر گذار است. فرض کنید پدر و مادری به فرزندشان سخت می‌گیرند و برای هر اشتباهی او را تنبیه می‌کنند. فرزند نیز برای فرار از تنبیه به دروغ متوسل می‌شود. اگر پدر و مادر به جای تنبیه فرزند برای اشتباه او را راهنمایی کنند و بگویند ما هم چون آینده را نمی‌دانیم اشتباه می‌کنیم. علم ما کمی بیشتر از شما است؛ پس اشتباهات را بگو تا با هم علت آن را بررسی کنیم. در این صورت دلیلی برای دروغ‌گویی نیست.

در شرع مقدس اسلام امر به معروف و نهی از منکر واجب شده است و در ادیان پیش از اسلام نیز وجود داشته است.^۱ امر به معروف و نهی از منکر دارای سه مرتبه قلبی، زبانی و عملی است. معمولاً این طور برداشت می‌شود که وقتی شخصی منکری می‌بیند طی سه مرحله قلبی امر به معرف و نهی از منکر کند. اگر این برداشت صحیح باشد مرحله قلبی امری درونی است و ربطی به اشخاص دیگر ندارد؛ پس نام نهادن این مرحله به امر به معروف و نهی از منکر صحیح نیست.

۱. آیه کریمه می‌فرماید: لَيْسُوا سَوَاءً مَّنْ أَهْلَ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتَّبِعُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ * يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ (آل عمران، ۱۱۳-۱۱۴).

[ولی همه آنان] یکسان نیستند از میان اهل کتاب گروهی درست‌کردارند که آیات الهی را در دل شب می‌خوانند و سر به سجده می‌نهند. به خدا و روز دیگر ایمان می‌آورند؛ امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند و در انجام کارهای نیک بر یکدیگر سبقت می‌گیرند و آن‌ها از صالحانند. خداوند هم چنین در سوره مائده مائده ترک نهی از منکر توسط بنی اسرائیل را باعث لعن و دوری آن‌ها از رحمت الهی بیان کرده است. لَعْنُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ * كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (مائده، ۷۸-۷۹)

آن‌ها که از بنی اسرائیل کافر شدند بر زبان داود و عیسی بن مریم لعن (و نفرین) شدند؛ این به خاطر آن بود که گناه می‌کردند و تجاوز می‌نمودند. آن‌ها از اعمال زشتی که انجام می‌دادند یکدیگر را نهی نمی‌کردند؛ چه بدکاری انجام می‌دادند.

سه مرحله یاد شده در امر به معروف و نهی از منکر اشاره به سه مرحله فردی، اجتماعی و ساختاری دارد. مرحله قلبی یعنی من مسلمان از منکر بدم می‌آید؛ معروف را می‌پسندم و خودم را امر می‌کنم. چون قلب مرکز فرماندهی انسان است^۱ و تمام قبول‌ها و ردها، احساسات و هیجانات در این مرکز است؛ پس به قلب امر به نیکی می‌شود و از بدی بازداشته می‌شود. در مرحله بعد انسان می‌خواهد هم‌کیشان و اهل جامعه خود را امر به معروف و نهی از منکر کند. در اینجا وظیفه مردم فقط بیان است. در مرحله بعد که عمل است باید در دو مرحله اقدام کرد. در مرحله نخست زیرساخت‌های انجام معروف و ترک منکر باید فراهم شود. وقتی زیرساخت‌ها آماده شد آن‌گاه فقط کسانی که مریض هستند معروف را ترک می‌کنند و منکر انجام می‌دهند. چنین افرادی باید با نیروی قهری به معروف وادار و از منکر بازداشته شوند. اگر زیرساخت‌ها مناسب نباشد مردم به سمت منکر سوق داده می‌شوند. بعضی از زیرساخت‌های لازم عبارتند از:

قوانین مناسب: از زیرساخت‌های لازم امر به معروف و نهی از منکر وجود قوانین مناسب است. منظور از قانون هم قواعدی است که به طریقی مورد قبول قاطبه مردم باشد. یکی از شرایط تحقق اقتصاد دانش‌بنیان، حکمرانی خوب است و حکمرانی خوب نیز به معنای سازوکارها، فرایندها و نهادهایی است که به واسطه آن شهروندان، گروه‌ها و نهادهای مدنی منافع خود را دنبال می‌کنند (پاداش زیوه و خدایانه، ۱۳۹۴). بدون وجود قوانین مناسب هرج-ومرج در جامعه اتفاق می‌افتد و زورگویان بر مردم ستم می‌کنند و اخلاق در آن ذبح می‌شود. بر اهمیت نقش قانون در اداره جامعه و اجرای عدالت، فیلسوفان بزرگی مانند ارسطو، جان لاک، منتسکیو تأکید دارند (والدرون^۲، ۲۰۱۶). در جامعه‌ای که قانون مناسب وجود ندارد

۱. قلب در قرآن به معانی مختلف آمده است:

(الف) درک: *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ* (ق، ۳۷)؛

(ب) روح و جان: *وَإِذْ زَاغَتِ الْبَصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ* (احزاب، ۱۰)؛

(ج) مرکز عواطف: *سَأَلْتَنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرَّغْبَ* (انفال، ۱۲) یا می‌فرماید: *فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَكُنْتَ نَفْطًا غَلِيظًا لَأَنْفُسًا مِنْ حَوْلِكَ* (آل عمران، ۱۵۹).

خلاقیت و نوآوری نیز رخ نخواهد داد. پرسشی که پیش می‌آید آن است که چه قانونی و چگونه تصویب شود؟

در صدر اسلام قانون آن چیزی بود که پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله بیان می‌فرمود. بعدها نهاد دین از نهاد حکومت جدا شد و قانون آن بود که حاکم اعلام می‌کرد. در عصر غیبت استنباط احکام دین بر عهده فقها قرار گرفت و با توجه به کثرت فقها و معصوم نبودن آنان در بعضی مسائل با هم اختلاف پیدا کردند و در نتیجه نمی‌توان فتوای مراجع را به عنوان قانون پذیرفت؛ باید این اختلاف‌ها طی فرایندی رفع شود و مصالح مردم هم در نظر گرفته شود و در نهایت به عنوان قانون از طرف حکومت ابلاغ شود.

قانون خوب دارای ویژگی‌هایی است از جمله اخلاقی بودن، کلی بودن، عام بودن، هدفمند بودن، قابل فهم بودن برای همه، عملی بودن، ثبات داشتن و وفاق بر آن است (والدرون، ۲۰۱۶). قانونی که مناسب شرایطی که باید اجرا شوند نباشد و مردم به این نتیجه برسند که قانون‌گذار در قانون‌گذاری خطا کرده است، آن‌گاه در همه جا چنین حسی خواهد داشت و نیروی درونی برای پایبندی به قانون در فرد وجود نخواهد داشت. برای مثال وقتی در خیابانی که خودروها بدون خطر می‌توانند بیشتر از ۳۰ کیلومتر بر ساعت حرکت کنند؛ اما راهنمایی و رانندگی حداکثر سرعت را ۳۰ کیلومتر بر ساعت تعیین کرده است و مردم به آن توجهی نمی‌کنند، در موارد دیگر چنین استنباط می‌کنند که قانون‌گذار قوانین مناسب وضع نکرده است و مهم نیست از آن پیروی کرد.

در خصوص اخلاق پژوهش در جمهوری اسلامی ایران، مصادیق تخلفات پژوهشی در ۵۷ بند در تاریخ ۱۳۹۳/۱۲/۲۳ به تأیید وزیر علوم، تحقیقات و فناوری رسید و با نامه شماره ۲۴۵۶۰۲ و مورخ ۱۳۹۳/۱۲/۲۵ به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی ابلاغ شد که از تاریخ ابلاغ، قابل رسیدگی در آیین‌نامه‌های تخلفات پژوهشی است. تخلفاتی که در آیین‌نامه ذکر شده است عبارتند از: سوء رفتارهای پژوهشی، عدم تعهد و مسئولیت نسبت به ذینفعان، عدم رعایت حقوق آزمودنی‌ها، جعل داده‌ها، تحریف داده‌ها، سرقت علمی، اجاره علمی، عدم

رعایت حقوق مالکیت معنوی و مسئولیت پژوهش انجام شده، انتشار مجدد، همپوشانی انتشارات، خرید و فروش آثار پژوهشی و جعل هویت.

این که مصادیق تخلفات پژوهشی به این گستردگی بیان شده است، امر بسیار نیکویی است؛ لیکن ذکر چند نکته در خصوص آن ضروری است:

۱. صرف بیان مصادیق تخلفات پژوهشی مانع از تخلف نمی‌شود و دو امر دیگر باید لحاظ شود تا تخلف صورت نگیرد. نخست آموزش مصادیق تخلفات پژوهشی است که متأسفانه در دانشگاه‌ها به درستی انجام نمی‌شود و دوم ساز و کار مقابله با تخلفات پژوهشی است که در جای خود به این موضوع پرداخته می‌شود.

۲. در متن تخلفات چند ایراد وجود دارد که باعث برخوردهای سلیقه‌ای یا عدم برخورد با

تخلف می‌شود که در ادامه به چند مورد اشاره می‌شود:

✓ در بند ۱ عدم داشتن دانش تخصصی و صلاحیت علمی به عنوان تخلف علمی ذکر شده است. ملاک داشتن تخصص چیست؟ آیا دانشجوی کارشناسی ارشدی که تازه وارد مرحله پژوهشی شده است و نه دانش کافی در زمینه تخصصی دارد و نه دانش کافی در روش، صلاحیت تخصصی دارد؟ عضو هیأت علمی که سال‌ها در یک رشته خاص پژوهش کرده است و در رشته دیگر هم مطالعه کافی دارد نمی‌تواند در رشته دوم پژوهش کند؟ چه کسی صلاحیت دارد صلاحیت علمی یک پژوهشگر را ارزیابی کند؟ آیا خود پژوهش‌گواه داشتن صلاحیت علمی نیست؟

✓ در بند ۷ بازی با الفاظ و زیاده‌نویسی را به عنوان تخلف مطرح کرده‌اند. متأسفانه این دو واژه نیز مبهم هستند و نمی‌توان آن را سنجید. ممکن است مطلبی از نظر یک فرد زیاده‌گویی باشد و از نظر فرد دیگر زیاده‌گویی نباشد. الفاظ مبهم راه را برای برخوردهای سلیقه‌ای باز می‌کنند.

✓ در بند ۷ مصرف‌گرایی به عنوان تخلف پژوهشی ذکر شده است. در یک کار پژوهشی مصرف‌گرایی به چه معنایی است؟ آیا منظور سوق دادن مردم به سمت مصرف است یا مصرف مسرفانه منابع پژوهشی؟ به هر معنایی که باشد آیا می‌توان آن را سنجید؟

✓ در بند ۸ حسادت، کینه، خشم و غرض‌ورزی به عنوان تخلف پژوهشی آورده شده است. نخست آن که موارد یاد شده امری درونی است و قابل سنجش بیرونی نیست؛ علاوه بر آن قابل انکار است.

✓ در بند ۸ انفعال در نگره‌ها و باورها به دلیل دگرباوری تخلف پژوهشی ذکر شده است. منظور از انفعال در نگره‌ها و باورها چیست؟ اگر منظور از انفعال تحت تأثیر دیگران بودن است این امر ناپسند نیست. آیا باورهای یک پژوهشگر نباید از روی شواهد تغییر کند و باید جزم و جمود داشته باشد؟ این امر با ابتدا بند ۸ که تعصب را به عنوان تخلف پژوهشی ذکر کرده است، منافات دارد.

✓ در بند ۵۲ چاپ مقاله با شباهت بالا در یک مجله دیگر را تخلف پژوهشی برشمرده است. شباهت بالا کلمه‌ای مبهم است و مشخص نیست شباهت بالا یعنی چند درصد؟

اجرای بدون ملاحظه قانون: از زیرساخت‌های ضروری اخلاقی شدن افراد یک جامعه اجرای بدون ملاحظه قانون برای همه است. قانون باید حاکم بر قدرتمندترین افراد و نهادهای جامعه باشد (والدرون، ۲۰۱۶). اگر قانون تحت ملاحظاتی برای عده‌ای اجرا نشود دیگران خود را برای اموری محق می‌دانند و ممکن است به بی‌قانونی‌هایی دست بزنند. حداقل این احساس در مردم ایران هست که همه در برابر قانون یکی نیستند. در پژوهشی که انجام شده است ۷۲ درصد مردم به برابری در مقابل قانون باور نداشتند و ۶۵ درصد مردم نظام حقوقی را مشروع نمی‌دانستند؛ از این رو ۷۴ درصد مردم گرایش منفی به قانون داشتند (موسوی‌زاده مرکیه، ۱۳۹۶). قانون‌گریزی حتی در دستگاه‌های اجرایی نیز در حال افزایش است. نشانه آن نیز افزایش ۱۴ درصدی تعداد پرونده‌های مطروحه علیه دستگاه‌های اداری در دیوان عدالت اداری در تیرماه ۱۳۹۲ نسبت به پایان سال ۱۳۹۱ است (رفیعی، مرکز مالگیری و موسوی‌زاده، ۱۳۹۳).

دسترسی آسان به محاکم قضایی: از زیرساخت‌های مهم دیگر برای اخلاقی شدن انسان‌ها دسترسی آسان به محاکم قضایی است؛ زیرا از ویژگی‌های انسان منفعت‌طلبی او است و این خصوصیت باعث می‌شود انسان گاهی برای منافعش حقوق دیگران را زیر پا بگذارد. در جامعه اگر نیرویی در مقابل زورگویان یا از حد گذرندگان نباشد آنان به زورگویی خود ادامه می‌دهند و افراد کم‌توان برای این که به دام زورگویان نیفتند دارایی‌های خود که از جمله آن‌ها استعدادهایشان است را بروز نمی‌دهند.

برای اخلاقی شدن افراد جامعه باید دسترسی آسان و سریع به محاکم قضایی وجود داشته باشد که در زمانی اندک به شکایات رسیدگی کند.

در واقع رفتار غیراخلاقی زمانی روی می‌دهد که فرد با دو نوع رفتار درست و نادرست مواجه باشد و باور داشته باشد که منافع حاصل از رفتار غیر اخلاقی بر لطمات حاصل از آن می‌چربد (سلیمی و داوری، ۱۳۸۶). از مواردی که باعث می‌شود منافع یک جرم بر لطمات آن بچربد کسانی است که مورد جرم واقع شده‌اند دسترسی آسان و سریع به محاکم قضایی ندارند و در واقع شکایت از مجرم برای آسیب‌دیده هزینه بیشتری دارد.

نظام‌های نظارتی مناسب: از دیگر زیرساخت‌های اخلاقی شدن جامعه وجود نظام‌های نظارتی مناسب در جامعه برای نظارت بر فعالیت نهادهای مجری قانون است. زیرا انسان به دلیل اختیار و توانایی تمرد از قوانین نیازمند نظارت است و منطقی است که نظارت و کنترل کارگزاران به صورت مضاعف دیده شود (موحدی محب و جهانگیری، ۱۳۹۵). وقتی نظام مناسبی ایجاد شود که فرد در آن نظام نتیجه تلاش خود را ببیند. در این نظام باید با کسی که از حد خود تجاوز می‌کند و فساد ایجاد می‌کند برخورد شود تا کسان دیگر جرأت انجام این کار را نداشته باشند. حضرت علی علیه‌السلام در نامه‌ای به مالک اشتر زمانی که به فرمانداری مصر منصوب می‌شود نسبت به کارگزاران خائن چنین دستور می‌دهند:

اگر یکی از آنان دست به خیانت زد و گزارش بازرسان تو هم آن خیانت را تأیید کردند، به همین مقدار گواهی قناعت کرده، او را با تازیانه کیفر کن و آنچه را که از اموال در اختیار

دارد از او باز پس گیر، سپس او را خوار دار و خیانت کار بشمار و قلاده بدنامی به گردنش بیفکن (نهج البلاغه، نامه ۵۳).

هنگامی که امیر مؤمنان علی علیه السلام از خیانت ابن هرمة که مأمور بازار اهواز بود اطلاع پیدا کرد، به رفاعه حاکم اهواز نامه‌ای به شرح زیر نوشت:

وقتی که نامه‌ام به دست رسید، فوراً ابن هرمة را از مسئولیت بازار عزل کن؛ به خاطر حقوق مردم، او را زندانی کن و همه را از این کار با خبر نما تا اگر شکایتی دارند، بگویند. این حکم را به همه کارمندان زیر دست، گزارش کن تا نظر مرا بدانند. در این کار، نسبت به ابن هرمة نباید غفلت و کوتاهی شود و الا نزد خدا هلاک خواهی شد و من هم به بدترین وجه تو را از کار برکنار می‌کنم و تو را به خدا پناه می‌دهم از این که در این کار، کوتاهی کنی.

ای رفاعه! روزهای جمعه، او را از زندان خارج کن و سی و پنجاه تازیانه بر او بزن و او را در بازار بگردان؛ پس اگر کسی از او شکایتی با شاهد آورد، او و شاهدش را قسم بده؛ آن وقت، حق او را از مال ابن هرمة بپرداز، سپس دست بسته و با خواری او را به زندان برگردان و برپایش زنجیر بزن؛ فقط هنگام نماز زنجیر را از پایش درآور و اگر برای او خوردنی و نوشیدنی و یا پوشیدنی آوردند، مانع نشو و به کسی هم اجازه نده که بر او داخل شود و راه مخاصمه و طریق نجات را به او بیاموزد و اگر به تو گزارش رسید که کسی در زندان چیزی به او یاد داده است که مسلمانی از آن ضرر می‌بیند آن کس را، می‌زنی و زندانی می‌کنی تا توبه کند و از عمل خود پشیمان شود.

ای رفاعه! همه زندانیان را برای تفریح به حیاط زندان بیاور غیر از ابن هرمة را، مگر آن که برای جانش، بیمناک باشی که در این صورت او را با زندانیان دیگر به صحن زندان می‌آوری؛ اگر قدرت بدنی دارد هر سی روز، سی و پنج شلاق بر بدنش می‌زنی و قضیه را برای من بنویس و نام جانشین او را هم گزارش کن و حقوقش را قطع کن (قاضی نعمان، ۱۳۸۳ق: ۵۳۲-۵۳۳). در خصوص فرایند رسیدگی به تخلفات پژوهشی در تاریخ ۱۳۹۳/۱۲/۲۳ دستورالعمل نحوه بررسی تخلفات پژوهشی در ۹ ماده و ۴ تبصره به تأیید وزیر علوم، تحقیقات و فناوری رسید و

با نامه شماره ۲۴۵۶۰۲/و مورخ ۱۳۹۳/۱۲/۲۵ به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی ابلاغ شد. در این دستورالعمل در هر مؤسسه باید گروه تخصصی بررسی تخلفات پژوهشی تشکیل شود که حداقل شش عضو دارد که عبارتند از یک رئیس، دو عضو ثابت و سه عضو مدعو که بر اساس موضوع تخلف پژوهشی انتخاب می‌شوند و یک نفر از آنان باید خارج از مؤسسه باشد.

در ماده شش دستورالعمل یاد شده مراحل اجرایی بررسی تخلفات پژوهشی در گروه تخصصی یاد شده به شرح زیر مشخص شده است:

✓ ارسال گزارش‌ها و شکایات تخلفات پژوهشی به صورت مکتوب (با امضا و محرمانه) به دبیرخانه گروه تخصصی بررسی تخلفات پژوهشی؛

✓ انتخاب اعضای مدعو و اقدام به تشکیل جلسه به منظور بررسی پرونده شکایت یا تخلف؛

✓ ارزیابی دقیق کلیه مدارک و مستندات پرونده شکایت و یا تخلف توسط اعضای گروه تخصصی تخلفات پژوهشی؛

✓ استفاده از نرم‌افزار همانندجو (تشابه‌یاب) جهت بازیابی نوشته‌های همانند، اندازه همانندی و منبع اطلاعات همانند در بررسی پرونده‌های تخلفات؛

✓ ارسال گزارش کامل از نتیجه بررسی تخلف پژوهشی به هیأت‌های انتظامی رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی و کمیته انضباطی دانشجویان؛

✓ این گزارش بایستی حداقل شامل نوع تخلف، مدارک و مستندات، دفاعیات مدعی و متخلف، نتیجه بررسی و اظهار نظر کارشناسی گروه تخصصی باشد؛

✓ ارائه پیشنهاد جریمه در گزارش یاد شده، متناسب با تخلف از طرف گروه تخصصی بررسی تخلفات پژوهشی به هیأت تصمیم‌گیری و صدور حکم (هیأت‌های انتظامی رسیدگی به

تخلفات اعضای هیأت علمی و کمیته انضباطی دانشجویان)؛

✓ در ماده هفت آمده است که هیأت‌های انتظامی رسیدگی به تخلفات اعضای هیأت علمی و کمیته انضباطی دانشجویان بر اساس آیین‌نامه‌های انضباطی مربوطه نسبت به صدور حکم اقدام می‌کند.

این آیین‌نامه گامی در جهت جلوگیری از تخلفات پژوهشی است؛ لیکن برای اثربخشی آن لازم است اصلاحاتی روی آن صورت گیرد. در بند نخست مرحله اول بررسی ارسال گزارش‌ها و شکایات تخلفات پژوهشی به صورت مکتوب به دبیرخانه ذکر شده است. چه کسی مسئول کشف تخلف است؟ آیا نویسندگان / پژوهشگرانی که کشف کرده‌اند در خصوص آثارشان تخلف صورت گرفته است باید شکایت کنند؟ آیا مؤسسه باید به دنبال کشف تخلف باشد؟ در واقع در این آیین‌نامه فرایند کشف تخلف بیان نشده است.

شفافیت: از زمان حضرت آدم علیه‌السلام تا کنون افرادی بوده‌اند که خودخواهیشان باعث ایجاد فساد در جامعه بوده است و کمتر اتفاق افتاده است که اهل فساد بخواهند فساد خود را آشکار کنند و تقریباً در خفا به فساد می‌پرداخته‌اند. شفافیت در امور باعث می‌شود که فساد کمتر شود و از این رو امروزه تمایل دولت‌ها برای کاهش فساد به شفاف‌سازی زیاد است. زیرا روابط اجتماعی در یک جامعه بر اساس پیش‌فرض‌های مبتنی بر اعتماد استوار است و افراد جامعه بر اساس آن پیش‌فرض‌ها می‌توانند انتظار داشته باشند که در مقابل آن چه انجام می‌دهند چه چیزی دریافت می‌کنند و اعتماد در یک فضای شفاف شکل می‌گیرد و در صورت فقدان شفافیت اعتماد نیز از دست می‌رود (ضمیری و نصیری، ۱۳۸۹). در این فضای بی‌اعتماد نیز اخلاق ذبح می‌شود. امروزه، قوانین شفافیت به طور گسترده‌ای مورد ارزیابی قرار گرفته است و قانون آزادی اطلاعات ایالات متحده^۱ اغلب به عنوان یکی از دستاوردهای قهرمانی جنبش شفاف مطرح می‌شود (پوزن^۲ و شوادسون^۳، ۲۰۱۸).

1 . Freedom of Information Act (FOIA)

2 . Pozen

3 . Schudson

لازمه شفافیت دسترسی آزاد به اطلاعات است. دسترسی آزاد به اطلاعات تبدیل به یکی از جنبه‌های مطرح و لازم‌الاجرا در دولت‌های معاصر و مدیریت عمومی شده است. بسیاری از کشورهای اروپایی قوانین آزادی اطلاعات را به خوبی ایجاد کرده‌اند بعضی از آن‌ها، آن را اخیراً به تصویب رسانده‌اند (دروگس^۱، کواچ^۲، مارسلی^۳، ۲۰۱۹).

تربیت: تربیت در اخلاقی شدن و حتی پذیرش گزاره‌های دینی بسیار مهم است. برای پذیرش قوانین نیز باید تربیت داشت. در جامعه اسلامی از همان بچگی انسان می‌بیند قوانین کپی‌رایت رعایت نمی‌شود و انواع نرم‌افزارها با شکستن قفل استفاده می‌شود. انسان در این محیط تربیت می‌شود که حقوق دیگران رعایت نمی‌شود و یاد می‌گیرد که حقوق دیگران را رعایت نکند. حال چرا باید در پژوهش حقوق دیگران رعایت شود. ممکن است پاسخ دهند که رعایت اخلاق پژوهش باعث می‌شود همه نفع ببرند؛ اما این گفتار در مورد کسانی درست است که فرآورده پژوهشی داشته باشند. برای کسانی که رنج پژوهش را تحمل نمی‌کنند و از سفره دیگران آن هم دزدانه مصرف می‌کنند نفعشان در رعایت نکردن اخلاق پژوهش است.

وقتی بی‌اخلاقی در جامعه‌ای رواج پیدا می‌کند در همه زمینه‌ها بی‌اخلاقی رواج پیدا می‌کند و نمی‌توان بدون اصلاح تمام زمینه‌های بی‌اخلاقی انتظار رفتار اخلاقی از افراد را در یک زمینه داشت؛ پس برای رعایت اخلاق در زمینه پژوهش لازم است در همه زمینه‌ها مردم اخلاق را رعایت کنند.

محیط اجتماعی: هابز اخلاق را به مجموعه قوانین حاکم بر چگونگی رفتار با یکدیگر که افراد عاقل برای تأمین منافعشان بر پذیرش آن توافق کرده‌اند تعریف می‌کند (ریچلز ۱۳۸۹). با این تعریف اخلاق جنبه اجتماعی پیدا می‌کند و به قول هافمن جلوه‌گاه ظهور فعل اخلاقی مناسبات اجتماعی است (هافمن^۴، ۲۰۰۲).

1 . Dragos
2 . Kovač
3 . Marseil
4 . Hoffman

مطابق با دیدگاه شناختی، رشد اخلاقی در افراد به رشد اجتماعی و چگونگی ارتباط با دیگران و همچنین به رشد شناختی یعنی چگونگی قضاوت درباره رفتار خود و دیگران وابسته است. با رشد شناختی فرد به تدریج تصویری از خود در میان و در ارتباط با دیگران به دست می‌آورد (سانتروک^۱، ۲۰۰۱).

محیط اجتماعی بر شکل‌گیری اخلاق انسان بسیار مؤثر است. پیامبر خاتم صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: مرد بر دین دوست و هم‌نشینش است.^۲ در جای دیگر می‌فرماید: سعادت‌مندترین مردم کسی است که با انسان‌های با کرامت هم‌نشینی و پیوند دارد.^۳

محیط به دو صورت بر اخلاق انسان تأثیر می‌گذارد:

✓ همانند شدن با دیگران؛

✓ مقابله و موضع‌گیری منفی نسبت به بعضی رفتارها.

همان‌طور که از لقمان نقل شده است که ادب را از بی‌ادبان یاد گرفته است.

در سوره اعراف آیه ۱۳۸ داستان قوم موسی علیه‌السلام را بیان می‌کند که بعد از رهایی از دست فرعون و عبور از دریا به قومی برخوردند که بت می‌پرستیدند؛ از آنان تأثیر پذیرفتند و به حضرت موسی علیه‌السلام گفتند برای ما هم معبودانی مثل آنان قرار ده. در همین سوره در آیه ۲۸ از قول کسانی که کار زشت انجام می‌دهند نقل شده است، که چون پدرانمان بر همین راه بودند ما هم چنین عمل می‌کنیم.

کمبودها و امکانات بیش از حد: هم کمبودها و هم امکانات بیش از حد باعث دوری بعضی از انسان‌ها از اخلاق می‌شوند؛ خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: انسان وقتی احساس بی‌نیازی می‌کند استکبار می‌ورزد^۴ (علق، ۵-۶). آن چه باعث به وجود آمدن احساس بی‌نیازی می‌شود امکانات بیش از حد است. همچنین کمبودها نیز باعث می‌شود انسان اخلاق را رعایت نکند.

1 . Santrock

۲ . المرء علی دین خلیله و قرینه

۳ . اسعد الناس من خالط کرام الناس

۴ . کَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ * أَنْ رَأَاهُ اسْتَفْتَىٰ

در جامعه‌ای که مردم برای تأمین نیازهای اساسی با هم رقابت می‌کنند نباید انتظار رعایت اخلاق را از مردم داشت.

شناخت: افلاطون دلیل رعایت نکردن اخلاق را نشناختن خوب از بد می‌دانست و معتقد بود که اگر انسان بداند فضیلت کدام است به آن عمل می‌کند؛ همان طور که گفته شد شناخت شرط کافی اخلاقی شدن است؛ اما شرط کافی نیست.

در زمینه شناخت امور اخلاقی در کشور به بیان کلیات اکتفا می‌شود و بسیاری از مردم قادر نیستند آن کلیات را بر جزییات زندگی خود تطبیق دهند. علاوه بر آن، کلیاتی هم که گفته می‌شود بیشتر در حوزه‌های خاصی است. آن چه باید آموزش داده شود به شرح زیر است:

✓ شناخت فضایل و رذایل: در مرحله نخست در هر حوزه‌ای معیارهای اخلاقی یعنی فضایل و رذایل اخلاقی به صورت تفصیلی آموزش داده شود.

✓ شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل: سپس باید انگیزه‌ای درونی تشویق‌کننده برای عمل به فضایی که بیان شد ایجاد شود. مهم‌ترین مشوق برای انسان لذت و سود است؛ پس باید اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل بیان شود.

✓ شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام ندادن فضایل: ممکن است در جامعه افرادی باشند که بخواهند از خرمن دیگران بهره‌ای ببرند و در نتیجه به موازین اخلاقی پایبند نباشند. باید مانعی درونی برای افراد ایجاد شود و این مانع همان شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام ندادن فضایل است.

✓ شناخت مجازات‌های انجام رذایل: با این حال ممکن است مشوق‌ها و موانع درونی برای بعضی عامل عمل به چارچوب‌های اخلاقی نباشد. باید برای انجام ندادن بعضی از امور اخلاقی مخصوصاً آن‌هایی که به حقوق دیگران مربوط می‌شود مجازات‌هایی در نظر گرفت تا عامل بیرونی نیز علاوه بر عامل درونی افراد را از ارتکاب خطای اخلاقی باز دارد.

✓ ممکن است پرسشی پیش آید که تخلف اخلاقی مورد بازخواست قرار نمی‌گیرد؛ چگونه برای انجام تخلف اخلاقی مجازات پیشنهاد می‌دهید؟

✓ برای این که اخلاق در جامعه رواج یابد تخلفات علمی و موارد بی‌اخلاقی به صورت قانون درآید و برای تخطی از آن مجازات‌هایی در نظر گرفته شود.

✓ شناخت پاداش‌های انجام فضایل: تنها مشوق انسان برای انجام یا ترک یک کار کسب لذت یا دوری از رنج است. برای تشویق افراد به انجام اخلاق نیاز است عوامل تشویقی بیرونی نیز در نظر گرفته شود تا افراد انگیزه بیشتری برای انجام عمل داشته باشند.

نظام آموزشی آموزش و پرورش در مورد حقوق مالکیت معنوی فقدان آموزه‌های مربوط به حقوق مالکیت معنوی در کتاب‌های درسی رنج می‌برد. با نگاه به محتوای درسی کتاب‌های درسی دوره‌های ابتدایی، راهنمایی (دبیرستان اول) و دبیرستان و حتی دانشگاه خواهیم دید که آموزه‌های مربوط به حقوق مالکیت معنوی در آن نیست.

در پژوهشی محتوای کتاب‌های روش تحقیق به لحاظ آموزش اخلاق پژوهش بررسی شد و نتایج نشان می‌دهد که اغلب این کتاب‌ها مباحث اخلاق پژوهش را مطرح نکرده‌اند و برخی اخلاق پژوهش را تنها به مثابه صفات شخصی پژوهشگر دانسته‌اند و از پیش کشیدن مباحث اخلاق پژوهش خودداری کرده‌اند (اسلامی اردکانی، ۱۳۹۰). در پژوهش دیگر که نگارندگان انجام داده‌اند بعضی از نویسندگان کتاب‌های روش تحقیق خود اخلاق پژوهش را رعایت نکرده‌اند.

پایبندی الگوها به اخلاق: یکی از موارد مهم رعایت اخلاق توسط مردم پایبندی الگوهای دینی و ملی به اخلاق است. الگو، انسانی است که آدمی آگاهانه یا ناخودآگاهانه از او پیروی می‌کند. الگو رفتار سنج است؛ یعنی رفتار پیرو در موضوع خاصی با رفتار الگو مقایسه و فاصله آن دو محاسبه می‌شود؛ تا پیرو به کاستی‌هایش پی ببرد. حال اگر الگویی که به عنوان معیار رفتار اخلاقی پذیرفته شده است، اخلاق را زیر پا بگذارد، پیرو نیز ارتکاب همان رفتار را مجاز خواهد شمرد.

همان طور بیان شد مهم‌ترین عوامل رعایت نشدن اخلاق در کشور عبارتند از: قوانین مناسب، محیط اجتماعی، وجود شفافیت، شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام فضایل، تربیت، وجود

نظام‌های نظارتی مناسب، کمبودها، پایبندی الگوها به اخلاق، شناخت فضایل و رذایل، شناخت اثرات فردی و اجتماعی انجام ندادن فضایل، دسترسی آسان به محاکم قضایی، امکانات بیش از حد، اجرای بدون ملاحظه قانون، شناخت پاداش‌های انجام فضایل و شناخت مجازات‌های انجام رذایل.

برای رعایت اخلاق پژوهش نخست باید به افراد آموزش داد. رعایت اخلاق پژوهش از رعایت حقوق مالکیت فکری ناشی می‌شود. وضع رعایت حقوق مالکیت فکری در کشور مناسب نیست و دانش‌آموزان به جای آموزش حقوق مالکیت فکری از همان سنین ابتدایی برای عدم رعایت حقوق مالکیت فکری آموزش می‌بینند.

نخست باید از سال سوم ابتدایی تا پیش‌دانشگاهی هر سال در کتاب دینی یا اجتماعی درسی به عنوان حقوق مالکیت فکری قرار داد؛ زیرا آموزش باید مداوم باشد تا در ذهن بماند. آموزش در یک سال خیلی تأثیرگذار نیست.

دوم باید در دانشگاه درسی با عنوان اخلاق پژوهش وجود داشته باشد و همه رشته‌ها آن را بگذرانند.

اعضای هیأت علمی و مدرسان در دانشگاه‌ها لازم است نسبت به تحقیقات دانشجویی حساس باشند و از گرفتن کپی آثار دیگران پرهیز کنند. تحقیقی که حاصل سرقت آثار دیگران است آیا علمی به دانشجو اضافه می‌کند؟ راه حل بهتر آن است که دانشجو مطلب را ارائه کند؛ هم مطلب را یاد گرفته است و هم اثر دیگران را سرقت نکرده‌اند.

تعداد زیاد دانشجویان تحصیلات تکمیلی باعث می‌شود که اخلاق پژوهش زیر پا گذاشته شود و تخلف پژوهشی صورت گیرد؛ زیرا استادی که راهنمایی تعداد زیادی پایان‌نامه/رساله را بر عهده دارد نمی‌تواند بر روند اجرای آن نظارت کند و جهت دهد. حتی اگر استاد راهنما وقت کافی بگذارد بسیاری از دانشجویان توان پژوهش ندارند و کاری غیر از کپی آثار دیگران از دستشان بر نمی‌آید.

برای این که مردم حقوق مالکیت فکری را رعایت کنند لازم است دولت خود در این کار پیشقدم باشد؛ از این رو سامانه‌ها و سیستم‌عامل‌هایی که استفاده می‌کند باید قانونی باشد و از استفاده نسخه‌های قفل شکسته باید اجتناب کند.

در رژیم گذشته که نهاد دین و حکومت از هم جدا بودند کارهای حکومت به پای دین نوشته نمی‌شد. بانک‌ها ربوی بودند و مردم فعالیت آن‌ها را غیر شرعی می‌دانستند. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی همان کار بانک‌ها به نام دین نوشته می‌شود. در رعایت حقوق مالکیت فکری هم هر کار حکومت به نام دین نوشته می‌شود و در جامعه رواج پیدا می‌کند. اجرای قانون در کشور باید سخت گیرانه باشد. در خصوص رعایت حقوق مالکیت فکری نباید اهمال کاری شود.

تحقق هر یک از عوامل پیش گفته در جامعه ایران نیاز به تحقیقات جداگانه دارد. پیشنهاد می‌شود شرایط و موانع تحقق هر کدام از آن عوامل در پژوهش‌های جداگانه‌ای استخراج شود.

منابع و مآخذ

قرآن مجید

نهج البلاغه

اسلامی اردکانی، سید حسن. (۱۳۹۰). منزلت اخلاق پژوهش در کتاب‌های روش تحقیق به زبان فارسی:

بررسی انتقادی. روش‌شناسی علوم انسانی، شماره ۶۹: ۸۹-۱۲۵.

پاداش زیوه، حمید و بهمن خداپناه. (۱۳۹۴). برآورد تاثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر اقتصاد دانش

بنیان در کشورهای منتخب. فصلنامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی و بودجه، شماره ۱۳۰: ۱۶۵-۱۸۷.

خبرگزاری ایرنا. رتبه ۱۰۸ ایران در شاخص تامین حقوق مالکیت فکری. (۱۸ آذر ۱۳۹۴). به نشانی:

<http://www.irna.ir/fa/News/81872461> (دستیابی در خرداد ۲۰، ۱۳۹۶).

دیده بان علم ایران. لغو تشویق و ارتقای ۳۵ عضو هیات علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی در پی تقلبات علمی/لایحه اخیر مصوب مجلس با‌دارنده نیست. ۵ دی ۱۳۹۵. [/https://www.isw.ir/13119](https://www.isw.ir/13119). (دستیابی در خرداد ۲۰، ۱۳۹۶).

رفیعی، محمدرضا، احمد مرکز مالگیری، و سید شهاب‌الدین موسوی‌زاده. *راه کارهای کاهش دعاوی*. (۱۳۹۳). گزارش طرح پژوهشی، تهران: پژوهشگاه قوه قضاییه.

ریچلز، جیمز. *فلسفه اخلاق*. (۱۳۸۹). با ترجمه آرش اخگری. تهران: حکمت.

سرنی زاده، مجید، و مسعود ملایی. (۱۳۹۴). بررسی ظرفیتهای اقتصاد دانش بنیان برای رفع چالشهای اقتصاد خلاق در ایران. *پژوهش هنر*، شماره ۹: ۲۷-۳۲.

سلیمی، علی، و محمد داوری. (۱۳۸۶). *جامعه‌شناسی کجروی: مجموعه مطالعات کجروی و کنترل اجتماعی - کتاب اول*. ویراست دوم. چاپ سوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

ضمیری، عبدالحسین، و رضا نصیری حامد. (۱۳۸۹). حکمرانی مطلوب و نقش شفافیت در تحقق آن. *پژوهشنامه*، شماره ۵۲: ۱۷۳-۲۲۴.

قاضی نعمان، نعمان بن محمد مغربی. (۱۳۸۳). *دعائم الاسلام*. تحقیق: آصف بن علی اصغر فیضی، چاپ دوم، قاهره: دار المعارف.

قیوم زاده، محمود، و روح الله جهانگیری مقدم. (۱۳۹۳). اخلاق مداری مبنای ارتقاء حقوق شهروندی. *پژوهش‌های اخلاقی*، شماره ۱۳: ۸۷-۹۷.

کوچکی، علیرضا، مهدی نصیری محلاتی، رضا قربانی، و سرور خرم دل. (۱۳۹۲). ۳۰ سال پژوهش‌های زراعی ایران - بررسی وضعیت اخلاق پژوهش. *نشریه بوم‌شناسی کشاورزی*، شماره ۴: ۳۹۵-۴۰۵.

معماری، رزا. "تاثیر حقوق و اخلاق بر رفتار بشری". (۱۳۹۶). *مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه* ۳، شماره ۴/۱: ۱۸۵-۱۹۰.

ملکیان، مصطفی. (بی تا). *جزوه پیش فرض‌های بازسازی علوم انسانی در پرتو دیدگاه‌های اسلام*. بی جا.

مهدوی نور، سید حاتم. (۱۳۹۳). *آیین زندگی در عصر مدرن*. علی آباد کتول: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول.

موحدی محب، عبدالله، و مه‌ری جهانگیری. (۱۳۹۵). سیستم نظارت بر مدیران در مدیریت علوی با تأکید بر نهج‌البلاغه. *پژوهش‌های نهج‌البلاغه*، شماره ۴۸ (۱۳۹۵): ۴۳-۵۷.

- موسوی زاده مرکیه، سید شهاب الدین. (۱۳۹۶). در انتظار قانون گرایی: تحلیل متنی نظریه حاکمیت قانون در ایران. فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۹۲: ۱۷۵-۲۰۳.
- نوربها، رضا. زمینہ. (۱۳۹۱). حقوق جزای عمومی. چاپ سی و چهارم، تهران: گنج دانش.
- نیکخواه، رضا، و ابراهیم علی عسگری. (۱۳۹۴). نقش پنهان اخلاق در حقوق. فصلنامه اخلاق زیستی، شماره ۱۵: ۱۱-۴۰.
- هجویری، ابو الحسن علی بن عثمان الجلابی الهجویری. (۱۳۸۷). کشف المحجوب. تصحیح: و. ژوکوفسکی، مقدمه: قاسم انصاری، چاپ دهم، تهران: طهوری.
- یونسکو. راهنمای آمار تحقیقات علمی و توسعه. (۱۳۸۲). تجربی: تعریف‌ها و طبقه‌بندی‌های یونسکو. با ترجمه فریبا نیک سیر، طاهره ژیان احمدی. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.

- Barbosa, B., and P. Brito. (2017). "Ethical challenges in researching with children: An application adopting a mixed method approach." *2nd International Symposium on Qualitative Research, ISQR 2017; Code 193579*. Salamanca; Spain; 91-100.
- Dragos, Dacian C., Polonca Kovač, and Albert T. Marseil. (2019). *The Laws of Transparency in Action: A European Perspective*. IIAS Series: Governance and Public Management.
- Hoffman, M.L. (2002). *Empathy and Moral Development*. Cambridge University Press.
- Hu, H., Y. Lee, and T. Yen. (2010). "Service quality gaps analysis based on Fuzzy linguistic SERVQUAL with a case study in hospital out-patient services." *The TQM Journal* 22, no. 5: 499-515.
- Pozen, David E., and Michael Schudson. (2018). *Troubling Transparency: The History and Future of Freedom of Information*. New York: Columbia University Press.
- Rensik, David B. (1998). *the ethics of science; an introduction*. London: Routledge.
- Sadeh, E. (2017). "Interrelationships among quality enablers, service quality, patients' satisfaction and loyalty in hospitals." *The TQM Journal* 29, no. 1: 101-111.
- Santrock, J.W. (2001). *Child development*. 6th Edition. Toronto: McGraw Hill.

- Shih, K., Y. Liu, C. Jones, and B. Lin.(2010). "The indicators of human capital for financial institutions." *Expert Systems with Applications* 37, no. 2: 1503-1520.
- Tzeng, G.H.,C.H. Chiang, and C.W. Li.(2017). "Evaluating intertwined effects in e-learning programs: a novel hybrid MCDM model based on factor analysis and DEMATEL approach." *Expert Systems with Applications* 32, no. 4: 1028-1044.
- Waldron, Jeremy.(2016). "The Rule of Law." *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edited by Zalta Edward N. Fall 2016. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/rule-of-la>

